

**TARÎQ, SEBÎL, SİRÂT VE ŞİR‘A KELİMELERİNİN
ARAP DİLİ AÇISINDAN MUKAYESELİ ANLAMLARI
VE KUR‘ÂN-I KERÎM’DE KULLANILIŞLARI**

RAMAZAN EGE¹

SUMMARY

In Arabic, the main word which meant “the way/path” is “al-ṭarîq”. Although the words sabîl, sîrâṭ, and shir‘a have different meanings, they unite in meaning “the way”. The fundamental meanings of these four root words as follow:

“ṭ - r - q” “to come by night; to hammer, strike; to release, loose, spill something; to keep two things in order or to put one upon the other”; “s - b - l” “to let something hang down, to let fall, drop, to make something longer”; “s - r - ṭ” “to become distant, away”; “ş - r - ‘ ”: to make wider, to extend.”. When we examine the root meanings of these terms, we see that “sabîl” means crowded way, and “sîrâṭ” means crowded and true way/path, and “shir‘a” means large and open way.

Beside these meanings, the Qur‘an gave different meanings to these words. In this study, we tried to connect these meanings to the root meanings.

Key words: the Qur‘an, way, ṭarîq, sabîl, sîrâṭ, shir‘a, main street, scale.

---

¹ Dr. , Dokuz-Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

ÖZET

Arap dilinde yol anlamında kullanılan birinci derecedeki kelime “eṭ-ṭarîḳ”dır. Sebîl, sırâṭ, ve şîr‘a kelimeleri, kök itibariyle farklı anlamlar taşıyalar da yol anlamında birleşmektedirler. Bu dört kelimenin temel anlamları şöyledir:

“Ṭ – r – ḳ” “Geceleyin gelmek; dövmek-vurmak; bir şeyin serbest kalması, gevşemesi, dökülmesi, bir şeyin başka bir şeyle doğru, düzgün ve peş peşe ya da üst üste bir araya gelmesi”; “s – b – l” “bir şeyin yüksekten alçağa düşmesi/bırakılması ve bir şeyin uzaması”; “s – r – ṭ”, bir şeyin “uğrayış ve gidişte gözden kaybolması”; “ş – r – ‘ ” ise “genişleme, yayılma ve uzama hâllerinin gittikçe artması” gibi anlamlar taşır. Temel anlamları da göz önüne alındığında genel olarak işlek yola “sebîl”, hem işlek hem de doğru yola “sırâṭ”, büyük ve açık yola da “şîr‘a” denilebilir.

Yukarıda değindiklerimizin yanında bu dört kelimeye Kur‘ân‘da farklı anlamlar da yüklenmiştir. Bu çalışmada, kullanılan bu anlamlar ile temel anlam arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kur‘ân, yol, ṭarîḳ, sebîl, sırâṭ, şîr‘a, cadde, çap.

GİRİŞ

Arap dilinde, lafızların taşıdıkları mânâları açıklama hususunda bilindiği gibi pek çok sözlük vardır. Ancak kelimelerin aslını araştırmada en mükemmel yol, iştiḳāk² (kelimenin kökünü araştırma, kök bilim, etimoloji)

² İştiḳāk konusunda İbn Düreyd (ö. 321/933)‘in bir eseri bulunmaktadır (Detaylı bilgi için bkz. İbn Düreyd, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥâsen, *el-İštiḳāk* (nşr. ‘Abdüsselâm Muḥammed Hârûn), Ḳâhîre 1378/1958. Anılan bu eserin mukaddimesinde, eserin tahkikiğini yapan ‘Abdüsselâm Muḥammed Hârûn tarafından detaylı bilgi verilmiştir. Konuyla ilgili olarak Fahreddîn er-Râzî‘nin verdiği bilgi ise özelle şöyledir: İştiḳāk, iki çeşittir: Küçük iştiḳāk, büyük iştiḳāk. Küçük iştiḳāk mâzi, müstakbel sîgalarıyla, ism-i fâil, ism-i mef‘ul ve benzerlerinin masdardan türetilmesidir. Büyük iştiḳāk ise şudur: Kelime, harflerden meydana geldiğinden mutlaka bazı değişiklikleri kabul etmek durumundadır.

metodudur. Bugüne kadar telif edilen sözlükler içerisinde “iştişkâk” metodunu en iyi şekilde uygulayan dilcinin İbn Fâris (ö. 396/1005) olduğu söylenebilir. Onun *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa* adlı eseri, emsalleri içerisinde, muhtemelen en güzel örneği teşkil eder. Bu bakımdan, bu makalenin konusunu teşkil eden tarîk, sebîl, şîrât ve şîr'a kelimelerinin temel anlamlarının tespitinde, özellikle bu önemli eser esas alınmış, ayrıca bu temel anlamların ışığında kelimelerin türevlerinin anlamları için hem bu, hem de diğer sözlüklerden istifade edilmiştir. Çalışmada ayrıca anılan bu kelimelerin Kur'ân'daki anlamlarına kısaca temas edilecektir.

Arap dilinde genellikle “yol” anlamına gelen Türkçe kelimenin karşılığı “tarîk”, işlek yolun karşılığı “sebîl”, işlek, doğru, büyük ve açık yolun karşılığı ise niteliklerinden birinin ön plâna çıkışına göre “cadde”, “şîrât”, “şâri”, “şerî'a” kelimeleridir³. Nitekim Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), *Cevâhirü'l-elfâz* adlı eserinde yol anlamında “tarîk”i temel almış, Esmâ'ü't-tarîk ve evsâfuhâ- tarîk'in isimleri ve vasıfları- ismiyle bir bahis açarak burada niteliklerinden birinin öne çıkışına göre yol anlamına gelen kelimeleri ve özelliklerini sıralamıştır⁴.

Buna göre diyoruz ki: Bu terkinin ilk mertebesi kelimenin iki harften mürekkep olmasıdır. Böyle bir kelime iki türlü değişiklik kabul eder. “مَنْ” kelimesinin “مَم” şekline çevrilmesi gibi...Daha sonra kelimenin üç harften ibaret olması safhası gelir. “حَمَد” kelimesi gibi ki, bu kelime de altı nevi değişikliğe müsaittir. Çünkü kelimenin üç harfinden her birinin, aynı kelimenin ilk harfi yapılması mümkündür. Bu üç şekilden her birine göre geriye kalan iki harfin de iki şekilde olması mümkündür. 3*2=6 eder. İşte mümkün olan bu altı değişikliğe göre kelimenin öz olarak ifade ettiği temel bir mânâ bulunur. Altı şekil, bu temel anlamda birleşirler. Buna büyük iştişkâk denir (Bkz. er-Râzî, Fahreddîn, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Ömer, *et-Tefsîrî'l-kebîr: Mefâtîhu'l-ğayb*, Dâru's-Salţanati's-Seniyye 1308, I, 13-14).

³ Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, I, 122.

⁴ Kudâme b. Ca'fer, Ebü'l-Ferec, *Cevâhirü'l-elfâz* (nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdül-ĥamîd), Ķāhire 1350/1932, s. 15-16; Ebû Hilâl el-'Askerî, el-Ħâsen b. 'Abdullah, *el-FurûĶ el-luĶaviyye* (nşr. Ħüsâmeddîn el-Ķudsî), Beyrut, ts., s. 246; Bilal Temiz,

Makalede “yol” anlamına gelen Türkçe kelimenin karşılığının öncelikle “eṭ-ṭarîḳ”: “الطَّرِيقَ” olduğu kabul edilerek araştırmaya bu kelimeyle başlanacak, daha sonra da “sebîl”, “şîrâṭ” ve “şîr‘a” kelimeleri incelenecektir.

I. eṬ-Ṭarîḳ: الطَّرِيقَ

A. Temel Lügat ve Terim Anlamları :

İbn Fâris “ط ر ق” kelimesinin dört temel anlamı olduğunu belirtmiş ve bunları sırasıyla şöyle açıklamıştır: Geceleyin gelmek; darb yani dövmek-vurmak; bir şeyin serbest kalması, gevşemesi, dökülmesi, sülpüklük⁵ ve bir şeyin başka bir şeyle doğru, düzgün ve peş peşe ya da üst üste bir araya gelmesi⁶.

Şimdi bu maddeler üzerinde duralım.

1. Geceleyin gelmek:

Arapça’da “eṭ-ṭurûḳ”: “الطَّرُوقَ” kelimesi geceleyin eve gelmek anlamına gelir⁷. Akşam ailesine ulaşmak için devamlı yürüyen kişiye “hümeze” vezninde “eṭ-ṭuraḳa” denir⁸. Gündüz gelişleri için de “eṭ-ṭurûḳ” dense de asıl olan, kelimenin gece gelişi için kullanılmasıdır⁹. Burada gece yolculuğu yapan kişi âdeta karanlığı delerek bir genişlik (çap) meydana getirmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de Hidâyet Kavramı, İzmir 1998, s. 34.

⁵ “Sülpük”, gevşek, sarkık anlamına gelmektedir. (Bkz. Şemseddîn Sâmi, *Ḳâmûs-i Türki*, Dersaadet 1317, s. 749).

⁶ İbn Fâris, Ebü’l-Ḥüseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu‘cemü meḳâyîsi’l-luḡa* (nşr. ‘Abdüsselâm Muḥammed Hârûn), Beyrut 1411/1991, III, 449.

⁷ el-Ḥalîl b. Ahmed, Ebü ‘Abdurrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-‘Ayn* (nşr. Mehdî el-Mahzûmî- İbrâhîm es-Sâmerrâ’î), Beyrut 1408/1988, V, 96; İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luḡa*, Haydarâbâd 1344, II, 371-73; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 449.

⁸ İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 449; Vanḳulu, Muḥammed b. Muştafâ el-Vânî, *Tercemetü’s-Şihâh*, Ḳostantîniyye 1217 (طرق) md.

⁹ İbn Düreyd, *el-İştîḳâḳ*, s. 470-71.

Çünkü burada “tarık”: “طرق” kökü ile çap anlamındaki “kuşur”: “نظر” kökleri aynı harflerden oluşmaktadır. Nitekim yıldız “târik” denmektedir¹⁰. O da sadece gece doğar. Âdeta yolculuğunu gece yapmakla, yıldızın ışığı gecenin karanlığını delmekte ve bir genişlik (çap) meydana getirmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle geçmektedir:

والسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ التَّجَمُّ النَّاقِبِ

“Gökyüzüne ve târika yemin ederim. Târikin ne olduğunu nereden bileceksin? (O, karanlığı) delen yıldızdır”¹¹.

Bu anlama bağlı olarak geceleyin cereyan eden olaylar için “tavârik”: “طوارق” denilir¹². Yıldız anlamıyla ilgili olarak Hind b. Beyyâda’nın: نحن بنات ... طارق: “Biz Târik’in kızlarıyız”, dediği rivâyet edilir. Burada babasını şeref ve yücelikte yıldızlara benzetir¹³. Başka bir sebep de şudur: Gece yolculuğu yapan kimse, yolunu kaybederek yardım için birilerinin kapısını çalabilir¹⁴.

2. Darb yani dövme, vurmak:

“ez-Zarb”: “الضرب” anlamındaki “eş-tarık”: “الطَّرِيقُ”, zarb’tan daha özeldir. Çünkü “tarık”da, peş peşe gelen bir seri dövme ya da vurma söz konusu olduğundan özellikle kapıyı çalmak, metali dövme, çekiçlemek gibi mânâ-larda kullanılır. Çamaşırcı, yorgancı ve demircinin tokmağına “mıtrağa”

¹⁰ el-Ĥalîl b. Aĥmed, a.g.e., V, 98; İbn Düreyd, el-İştiĥâk, s. 470-71.

¹¹ eş-Târik, (86/1-3). Bu yıldız, seher vaktinde doğan ve “kevkebü’s-şubĥi” denen sabah yıldızıdır. (Bkz. Mütercim Âsım, Ķâmûs Tercümesi, İstanbul 1305 (طرِق) md.).

¹² er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr, Tefsîrû ġarîbi’l-Ķur’âni’l-‘azîm (nşr. Hüseyin Elmalı), Ankara 1997, s. 359-60; Mütercim Âsım, a.g.e. (طرِق) md.

¹³ İbn Düreyd, el-İştiĥâk, s. 470-71.

¹⁴ İbn Fâris, a.g.e., III, 449-453. Konuyla ilgili olarak bir beyitte kelime, bu anlamı taşır: طرقت الباب حتى كل متني فلما كل متني كلمتني : Pazum yoruluncaya kadar kapıyı çaldım. Pazum yorulunca benimle konuştu.

denmesi bundandır¹⁵. Burada da dövülen nesnede bir genişleme, yayılma ya da şişme meydana gelmektedir. “kuṭr”: “قطر” yani çap ile ilgisi açısından bu önemlidir.

a. Kâhinlikte taşları birbirine vurmak anlamında :“eṭ-ṭarḳ”: “الطَّرَقُ” kullanılır¹⁶. Kâhinlik yapan kadınlara امرأة طارقة denir. Lebîd (ö. 41/661) bir beytinde şöyle der:

لعمرك ما تدري الطوارقُ بالحصى ولا زاجراتُ الطيرِ ما الله صانعُ

“Ömrüne yemin ederim, taşları birbirine vuran (falçılar) bilemez, ve kuşları uçurtan (falci) kadınlar, Allah’ın ne yapacağını¹⁷.”

“Kâhinlik yapan falci kadın” anlamındaki “eṭ-ṭârîḳa”: “الطَّارِقَةُ” nın çoğulu “eṭ-ṭavârîḳ”: “الطَّوَارِقُ”, falci erkek anlamındaki “eṭ-ṭârîḳ”: “الطَّارِقُ” nın çoğulu ise “eṭ-ṭurrâḳ”: “الطَّرَاقُ” tır.

b. Uddan çıkan her bir sese de “eṭ-Ṭarḳ”: “الطَّرَقُ” denir¹⁸. Çünkü bundan çıkan titreşimler, kulak zarına vurarak ses meydana getirmekte ya da sesler, mızrapın telleri vurmasıyla oluşmaktadır.

c. Darb göz önüne alınarak erkek deve dişi deveye aşım yaptığında: “طرق الفحلُ التاقَةَ” denilir. Şu cümle “ناقَة طَرُوقَة الفحلُ”: Aşım çağına gelmiş dişi deve anlamındadır. “el-İṭrâḳ”: “الإطْرَاقُ” kelimesi de “dişi davarına aşım diye bir kimseden erkek davar istemek,¹⁹” anlamında kullanılır.

¹⁵ İbn Düreyd, *el-İştikâḳ*, s. 470-71; el-Ḥalîl, *a.g.e.*, V, 98; Vanḳulu, *a.g.e.*, II, 187.

¹⁶ İbn Düreyd, *el-İştikâḳ*, s. 470-71.

¹⁷ Lebîd, *Dîvân* (nşr. Ḥannâ Naşr el-Ḥitî), Beyrut 1414/1993, s. 113; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâleddîn Muḥammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut 1374/1955 (طرق) md.; el-Ḥalîl, *a.g.e.*, V, 100.

¹⁸ el-Ḥalîl, *a.g.e.*, V, 98.

¹⁹ İbn Düreyd, *el-İştikâḳ*, s. 470-71; eṣ-Şe‘âlibî, Ebû Mansûr ‘Abdülmelik b. Muḥammed b. İsmâ‘îl, *Fıḳhu'l-luğa* (nşr. Cemâl Ṭilbe), Beyrut 1414/1994, s. 44; Vanḳulu, *a.g.e.*, II, 187-9; eṣ-Şe‘âlebî, Ebû Mansûr ‘Abdülmelik b. Muḥammed b. İsmâ‘îl, *Fıḳhu'l-luğa*

Bu anlamlara göre “yola” “الأمير” vezninde “eṭ-ṭarîḳ”: “الطريق” denmesi ayaklar vurularak üzerinde yolculuk yapıldığı içindir. Nitekim “eṭ-ṭarîḳ”: “الطريق” kelimesi, “topuk vurulan yol” diye tarif edilmektedir²⁰. Nitekim şu beyitte de kelimeye yol anlamı verilmiştir:

ألا يا زيد والضحاك سيرا فقد جاوزتما حمر الطريق

“Ey Zeyd ve Daḥḥâk, yürüsenize!

Yolun örtülü olanını (ağaçlı yolu) geçtiniz²¹.”

Burada da yol, yolcuların topuk vurmalarıyla, aynen bir demircinin çekici altındaki demir gibi yol, enine ve boyuna genişleyerek boyut kazanmaktadır.

d. “eṭ-Ṭurûḳ”: “الطروق” yayda bulunan yollar ya da hatlardır²². Çünkü buradaki yollar ya da hatlar, bir darbeyle açılmaktadır. Şu da düşünülebilir: Yay üzerindeki yollar ya da çizgilerin uzayıp gitmesi gibi yollar da uzayıp gitmektedir.

e. Bunların yanında “eṭ-ṭarḳ” “erken yağın ve davarların içine çiş ve pislik bıraktığı yağmur suyu birikintisi”²³ anlamındadır. Burada davarın beveli ile suda meydana gelen kirlenme ve genleşme, darb sebebiyle ortaya çıkan şişlik, siyahlık ve morarma gibi değişikliklere benzetilmiş olabilir.

(nşr. Cemâl Ṭilbe), Beyrut 1414/1994, s. 44.

²⁰ Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Ḳâsım el-Ḥüseyn b. Muḥammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Ḳur'ân* (nşr. Muḥammed Seyyid Kılânî), Beyrut, ts., s. 451.

²¹ İbn Hişâm, Ebü Muḥammed 'Abdullâh Cemâleddîn el-Ensârî, *Şerḥu Ḳatri'n-nedâ ve belli's-sadâ* (nşr. Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdülhamîd), 1355/1936, yy., s. 210; İbn Ya'îş, Ebü'l-Beḳâ Muvaffaḳuddîn Ya'îş b. 'Alî, *Şerḥu'l-Mufaşşal*, Beyrut, yy., I, 129; İbn Manzûr, *a.g.e.* (حمر) md.; es-Suyûfî, *Heḿ'ul-hevâmi' fî Şerḥi Cem'il-cevâmi'* (nşr. Ahmed Şemseddîn), Beyrut 1998, II, 142.

²² Vanḳulu, *a.g.e.*, II, 187-9.

²³ Vanḳulu, *a.g.e.*, II, 187-9.

f. Erkeğin menisi²⁴ gibi mânâlar da söz konusudur ki burada da normal suya göre daha fazla derinlik ve boyut söz konusudur.

3. Bir şeyin gevşemesi, kendini bırakması, dökülmesi ve rahatlık, bolluk, zayıflık ve güçsüzlük²⁵:

Bu anlam da darptaki anlama uygundur. Çünkü darpla gerginlik, karşı koyma ve baş kaldırma gibi şeyler önlenmeye çalışılır. Böylece karşı tarafın gücü kırılır, dökülme ve rahatlama sağlanmış olur.

Bu anlamla ilgili olarak Țarefe(M. 538-564)'nin şöyle bir beyti vardır:

إذا نحن قلنا أسمعنا انبرت لنا على رسلها مطروقة لم تشدد

“Bize şarkı söyle, dediğimiz zaman karşılık verdi,

Ses tonunu yükseltmeden, ağır-ağır, baş üstüne diyerek²⁶.”

a. Sükût edip konuşmama ve başını göğsüne vurarak yere bakmak anlamında أطرق kelimesi kullanılmıştır. Konuyla ilgili olarak kibirlenen kimseleri uyarı babında söylenen bir mesel de şöyledir:

أطرق كرا أطرق كرا إن التعم في القرى .

“Ey toy kuşu! Başını göğsüne vur (sus, mütevâzı ol)

Deve kuşu (bile avlanmış olup), köylerde dir²⁷.”

²⁴ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 451; İbn Manẓûr, a.g.e. (طرق) md. ; Mütercim Âsım, a.g.e. (طرق) md.

²⁵ İbn Düreyd, el-İştikâf, s. 470-71; Vançulu, a.g.e., II, 187-9.

²⁶ ez-Zevzenî, Ebû ‘Abdillâh el-Ĥüseyn b. Aĥmed, Şerĥu’l-Mu’allaĥâti’s-seb’ (nşr. ‘Ömer Fârûĥ eȚ-Țabbâ’), Beyrut 1415/1995, s. 103, 120.

²⁷ “en-Ne‘âm” deve kuşu, “Kerâ” da toy diye tanınan kuştur. Demek istenen şudur: Deve kuşu büyüklüğüne rağmen avlanmışdır. Kendini onunla kıyas et” (Bkz. el-Ĥalîl, a.g.e., V, 98; Vançulu, a.g.e., II, 187-89).

b. Kuş tüyü ve dizlerdeki zayıflık için “eṭ-ṭarak”: “الطَّرَقُ” kelimesi kullanılır.

c. “eṭ-ṭirriḳa”: “الطَّرِيقَةُ” ise insan tabiatındaki yumuşaklık, boyun eğme, bağıllık anlamlarını ifade eder²⁸. Konuyla ilgili olarak şu atasözü söylenir: *إِنَّ تَحْتَ طَرِيقَتِهِ لَعِنْدَ أَوَّةٍ -Filânın yumuşaklığının altında bir inat vardır*²⁹.

d. Eğik topuk için: “رجل طَرَفَاءَ”: “riçl ṭarḳâ'u” denir³⁰. Burada zikredilen eğiklik, ayakta güç kaybına neden olduğundan bu kelime kullanılmıştır.

Hüseyin Kâzım Kadri de “ṭarḳ” maddesinden türemiş olan “inṭirâḳ” kelimesini şöyle tarif eder: “Bazı cisimlerin, tesîr-i harâretle uzayıp yayılması ve ince tel hâlini alma hassaları.”³¹ Nitekim yol da, yolcuların ayakları altında bulunması sebebiyle uzayıp yayılmış ve âdeta ince tel hâlini almış gibi olmaktadır.

4. Bir şeyin bir şeyle doğru, düzgün ve biri diğerinin peşinden gelecek şekilde bir araya gelmesi:

a. Genel olarak bir işe uygun olan başka bir iş anlamı taşır. Meselâ, “تعل مطارقة”: “na'l muṭârîḳa” biri diğerine uygun ayakkabı, “توس مطرق” “türs muṭarraḳ” ise ölçüsüne uygun deriyle kaplanmış zırh için söylenir.

b. Birbiri üzerine kat kat yığılmış olan eşyadaki uyumu ifade etmek için de bu kelime kullanılmaktadır³². Meselâ, üst üste yığılmış kuş tüyü için “ریش طرأق”: “riş ṭrâḳ” denilir.

²⁸ el-Ḥalîl, a.g.e., V, 97.

²⁹ el-Meydânî, Alîmed b. Muḥammed, *Mecma'ul-emşâl* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1379, I, 25.

³⁰ el-Ḥalîl, a.g.e., V, 99.

³¹ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lugatı: Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lugatleri*, İstanbul 1943, III, 412.

³² Mütercim Âsım, a.g.e. (طرق) md.

c. Düzgün bir şekilde üst üste yığılmış taşlara “الطَّرْقَةُ” “eṭ-ṭırķa” denir ki çap ya da derinlik kazanmış taş yığını anlamındadır³³.

d. Güç anlamında “eṭ-ṭırķ”: “الطَّرْقُ” kullanılır. Güç ve yağ, birbiriyle uygun bir şekilde birlikte buldukları için bu ismi almış olabilir. Ebû Muḥammed ‘Abdullâh b. Müslim (ö. 276/889): “ṭırķ”ın, aslında yağ olduğunu, güç en fazla yağdan alındığı için mecâzen bu ismi aldığını belirtir. Tuzak ipine de “eṭ-ṭırķ” denir³⁴. Çünkü bu ipin uzunluğu ve kalınlığı belli bir takım oranlar ve uyumlar gözönüne alınarak belirlenmektedir.

e. Üst üste binen şeye benzemesi açısından su toplanan yerlere “ṭarķ” denir. Çünkü su, sürekli bir yerde bulunduğu zaman üst üste bindiği düşünülür³⁵. Aynı şekilde yol da yerden yüksektedir ve onun bir katmanı durumundadır.

f. Aşiret için طَارِقَةُ الرَّجُل -*adamın aşireti* denir. Çünkü aşiretle adam arasında, akrabalık açısından bir uyum vardır³⁶. Ya da aşiret onunla bir çap kazanmış, genişlemiştir. Nitekim İbn Aḥmer (ö. 75/694):

شَكَوْتُ ذَهَابَ طَارِقِي إِلَيْهِ وَطَارِقِي بِأَكْتَانِ الدُّرُوبِ

“Aşiretimin oraya gitmesinden şikâyet ettim.

Aşiretim dar sokakların kenarlarında bulunur³⁷.”

g. Şu cümle: تطارِقُ الإبل *Develer, katar şeklinde yürüdü* demektir³⁸. Katar anlamına uygun olarak, aynı sırada peş peşe gelen hurma ağaçları da “eṭ-

³³ el-Ḥalîl, *a.g.e.*, V, 97; İbn Manẓûr, *a.g.e.* (طرق) md.; Vanḫulu, *a.g.e.*, II, 187-9.

³⁴ el-Ḥalîl, *a.g.e.*, V, 99; Vanḫulu, *a.g.e.*, II, 187-9.

³⁵ el-Ḥalîl, *a.g.e.*, V, 99; İbn Manẓûr, *a.g.e.* (طرق) md.

³⁶ İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 443-453; Vanḫulu, *a.g.e.*, II, 187-9.

³⁷ İbn Manẓûr, *a.g.e.* (طرق) md.

³⁸ İbn Düreyd, *el-İştîḫāḫ*, s. 470-71.

tarîk” adını alır. Türkçede buna “dizi” denir³⁹. Birbirini izlemesi ve yerden yükselmesi açısından “eṭ-ṭarîk” kelimesine benzetilmiştir. A’şâ (ö. 7/629) der ki:⁴⁰

ومن كلِّ أَحْوَى كَجِدْعِ الطَّرِيقِ يَزِينُ الْفِنَاءَ إِذَا مَا صَفَنُ

“Yüklü hurma ağacı gövdeleri gibi siyah atlardan her biri,

Üç ayak üzere dikildiklerinde, meydanı süsler.”

h. Yayalar için: حرج القوم مطاريق : *Topluluk, yaya olarak yola çıktı* denir. Sanki topluluktaki her birey, daha önce geçenlerin belirgin ayak izlerinden gitmektedir. Aynı durum deve katarı için de söylenir.

1. Kadın, kınayı tekrarladığında اختضبت المرأة طرفتين – *Kadın, iki defa kına yaktı* denir. Birinci ve ikinci kınalar peşpeşe ve bir arada toplannmıştır. “tarîk” kelimesinden alınarak, çocuğun, doğumda dışarı çıkarken yarıda biraz beklemesi üzerine طرفت المرأة عند الولادة – *Kadın, doğum esnasında ikindi* denir. Sanki bu çocuk, sonraki çocuk için bir yol açmıştır⁴¹. Çocuk gelirken bu yol çap kazanmaya başlar ki, bu açıdan bu özel yol, çaplı tüp yollara benzemektedir.

i. Bir şeyi, başka bir şey üzerine yığmak, ya da bir şeyi başka bir şeye eklemek, anlamında: -ona iki yol geldim, denilir⁴². Nitekim eš-Şe’âlibî (ö. 429/1038), “eṭ-ṭarḳa” “الطَّرَقَة” kelimesini, develerin peş-peşe gelen

³⁹ İbn Düreyd, التَّحْلُ الطَّرِيقِ tamlamasını üç şekilde açıklamıştır: Aynı dizide olan hurma ağaçları, uzun hurma ağacı, elle ulaşılabilen hurma ağacı (Bkz. İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 470-71).

⁴⁰ A’şâ’nın dîvânında beyt şöyle geçer: يَرْتَوِ الْفِنَاءَ، إِذَا مَا صَفَنُ: وَكُلُّ كُمَيْتٍ كَجِدْعِ الْخِصَا بِ، يَرْتَوِ الْفِنَاءَ، إِذَا مَا صَفَنُ (Bkz. A’şâ, *Dîvân* (nşr. ‘Ömer Fârûk eṭ-Ṭabbâ’), Beyrut 1414/1993, s. 240; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 449-453.

⁴¹ İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 449-453.

⁴² İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 450; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 470; eš-Şe’âlibî, *a.g.e.*, s. 121.

ayak izleri olarak açıklar. Burada iki geliş birbiri üzerine yığılmıştır. Aynı şekilde insanların gidiş ve gelişleri birbiri üzerine yığılmış olmaktadır. Böylece burada da yukarıya doğru bir genişleme/kutur oluşmaktadır.

k. Bir adamın işi ve sanatı, üslûp ve âdetine “eṭ-ṭarḳa” “الطَّرْقَة” denilir. Şu cümle: ما زال ذلك طرفتك – “Bu senin âdetin” anlamındadır. Aynı şekilde bir işin biri tarafından yapıldığını ifade etmek için, mesleği anlamında هذا التَّيْل – bu ok, falânca adamın işi denilir⁴³. Burada da hep aynı şeyi yapması yönüyle “düzenli bir yığılma” bulunmaktadır.

1. “eṭ-Ṭarîḳa”: “الطَّرِيقَة” sîret, hâl ve durum, bir kavmin şeref ve şan sahibi kişisi ve çokça uzun hurma ağacı gibi anlamlar ifade eder. Bir kimse- nin mezhebine de “eṭ-ṭarîḳa” denilir. Çünkü aynı mezhepteki insanlar, uyum içinde olmaları ve aynı yerde birikmeleri yönünden âdeti bir yığın oluşturmaktadır. Nitekim bu tür gruplara “halk yığınları” denir.

Birisi iyi ya da kötü tarîkat üzeredir demek, “İyi ya da kötü belirli bir hâl üzerinedir” demektir. Mesel olarak: فلان حسن الطريقة : “Falâncanın tarîkası iyi” denir⁴⁴. Durumu iyi demektir. Araplar, örnek ve hayırlı kimse için: هذا طريقة : “Bu kavminin tarîkasıdır,” der. Çünkü kavmi onu önder kabul etmiş, onun yoluna girmiş ve arkasında bir insan yığını oluşturmuştur. Buna göre وَيَذُهَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُتَلَى âyetinin⁴⁵ anlamı şöyledir: “Sizin yolundan gittiğiniz adamlarınızı (şereflilerinizi) gidermek isteyen⁴⁶..” Bu âyette geçen الطَّرِيقَة

⁴³ el-Ḥalîl, a.g.e., V, 97.

⁴⁴ el-Ḥalîl, a.g.e., V, 97; İbn Manzûr, a.g.e. (طرق) md.

⁴⁵ Ṭahâ, 20/63.

⁴⁶ İbn Manzûr, a.g.e. (طرق) md.; Mütercim Âsım, a.g.e. (طرق) md. Âyetin tamamının anlamı şöyledir: “ Şöyle dediler: Bu ikisi, muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sadece.” Burada “sizin örnek yolunuz” kısmı, “sizin şerefli adamlarınız” şeklinde de tercüme edilmektedir.

kelimesine, *insanın iyi ya da kötü bir işte girdiği bir meslek*,⁴⁷ *sünnet ve din anlamları da verildiği gibi*⁴⁸ *fırka* anlamı da verilmiştir. Nitekim *كنا طرائق قدا* âyeti, “*Biz muhtelif yollar (fırkalar) hâline geldik*” şeklinde tercüme edilmiştir⁴⁹.

el-Ĥalîl (ö. 170/786), bu kelimenin, “*toprak hendek veya bir elbise çeşidi ya da birbirine eklenmiş herhangi bir şey*” anlamı taşıdığını belirtir. Nitekim gökler ve yerler, birbirlerinin üzerinde olmaları yönüyle “*tarâ'ik*”: “*طرائق*” diye isimlendirilmişlerdir⁵⁰. “*eṭ-Ṭurqa*”: “*الطُرُقَة*” kelimesi de “*eṭ-ṭarîqa*” gibi olup göklerin ve yerlerin, birbirlerinin üzerlerinde olmaları açısından bu adı almıştır⁵¹.

Şihâh tercümesi *Vanķulu*'da ise “*eṭ-ṭarîqa*” için şöyle denilmektedir: “*Türkçede “yolluk” denilen şol nesnedir ki yünden yahud kıldan dokurlar, bir arşın eni olup uzunluğu on arşın mikdarınca olur. Bir köşeden bir köşeye varınca aralık olan yerlere vazederler*”⁵².

es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî (ö. 816/1413) de şöyle demektedir: *eṭ-Ṭarîqa, Allah yolcularına mahsus bir yolculuktur ki menziller katedilir, makamlara terakki edilir*⁵³.

B. Kur'ân-ı Kerîm'de “eṭ-Ṭarîk”: “الطريق ” kelimesi :

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelime, diğer müştakları da dahil olmak üzere 11 yerde geçmektedir:

⁴⁷ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 451.

⁴⁸ es-Sicistânî, Muḥammed b. 'Ureyz, *Nüzheti'l-ḫulûb fî tefsîri ġarîbi'l-Ḳur'âni'l-azîz* (nşr. Yûsuf 'Abdurrahmân el-Mar'aşlî), Beyrut 1410/1990, s. 313.

⁴⁹ er-Râzî, *Tefsîri ġarîbi'l-Ḳur'ân*, s. 359-60; el-Cin, 72/11.

⁵⁰ el-Mü'minûn, 23/17.

⁵¹ el-Ĥalîl, *a.g.e.*, V, 97.

⁵² *Vanķulu*, *a.g.e.*, II, 187-9.

⁵³ es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, yy., 1253, s. 83.

Bu kelime, “eṭ-ṭârîḳ”: “الطَّارِقُ” şeklinde iki yerde aynı sûrede ve peş peşe geçmektedir: *“Göğe ve târîk’a and olsun. Târîk’in ne olduğunu sen bilirmisin? O, ışıyla karanlığı delen yıldızdır”*⁵⁴.

“eṭ-Ṭârîḳ”: “الطَّرِيقُ ” ya da “eṭ-ṭârîḳa”: “الطَّرِيقَةَ ” şeklinde ise 7 yerde geçer⁵⁵. “eṭ-Ṭârîḳa”: “الطَّرِيقَةَ ” kelimesinin çoğulu “eṭ-ṭârâ’iḳ” “الطَّرَائِقُ ” olarak iki yerde bulunmaktadır⁵⁶.

C. “الطَّرِيقُ ” Kelimesinin Kur’ân’daki Anlamları :

Râğıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), “eṭ-ṭârîḳ”: “الطَّرِيقُ” kelimesinin Kur’ân’daki anlamlarını incelemiştir. Bunları üç maddede özetlemek mümkündür⁵⁷:

1. Yol anlamı :

“Biz Musa’ya şöyle vahiy ettik: *Kullarınla geceleyin yola çık. Asanı vurarak denizde onlara*

⁵⁴ Bkz. eṭ-Ṭârîḳ, 86/ 1, 2.

⁵⁵ İçinde eṭ-ṭârîḳ / eṭ-ṭârîḳa kelimelerinin geçtiği âyetler ve mealleri:

İnkâr edenleri ve zâlimleri Allah şüphesiz bağışlamaz, onları içinde temelli ve ebediyen kalacakları cehennem yolundan başka bir yola erdirmez. Bu Allah’a kolaydır. en-Nisâ, 4/ 169; *Şöyle dediler: “Qalwa ya qumna itâ smcna ktâbâ anzûl min bcd musî mscdqâ lma bîn ydîh yedî ilî alḥq wâlî ṭrîḳ mscqm.”* Ey milletimiz! Doğrusu biz, Mûsâ’dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, gerçeği ve doğru yolu gösteren bir kitap indirdik. el-Aḥkâf, 46/ 30; *نحن أعلم وأن لو استقاموا على الطَّرِيقَةَ لَأَسْقِينَاهُمْ مَاءً*; *Ṭâhâ, 20/ 104; “Sadece bir gün eğleştiniz” der. Ṭâhâ, 20/ 104; “Ama doğru yola girmiş olsalardı, onlara bol su içirirdik.”* el-Cin, 72/ 16; *قالوا إن هذان* : *Mûsâ ile Hârûn’u göstererek: “Bu iki sihirbaz, sihirleriyle sizi yurduñuzdan çıkarmak, sizin en üstün dininizi ortadan kaldırmak istiyorlar.”* Ṭâhâ, 20/ 63.

⁵⁶ Bkz. Muḥammed Fu’âd ‘Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Ḳur’ân*, Mısır 1945, s. 425.

⁵⁷ Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.* s. 303.

kuru bir yol aç⁵⁸.” Biraz önce âyette geçen “eş-şarîk”: “الطَّرِيقَ” kelimesinin, “*karanlığı delen yıldız*” anlamına geldiği belirtilmişti⁵⁹.

2. Mezhep anlamı :

وَأَنَا مِمَّا الصَّالِحِينَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كَمَا طَرِيقَ قَدَدًا : “*Bizden iyi kimseler olduğu gibi, iyi olmayanlar da var. Biz türlü- türlü yollar (mezhepler) tutmuşuz*”⁶⁰.”

3. Dereceler, mertebeler, katlar anlamı :

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ : “*Yine şu da bir gerçektir ki biz sizin üstünüzde yedi yol (tabaka) yarattık*”⁶¹.”

II. es-Sebîl: السَّبِيل

A. Temel Lügat ve Terim Anlamları :

Bu kelimenin kökü olan س ب ل nin iki temel anlamı vardır. Bunlar bir şeyin yüksekte alçağa düşmesi veya bırakılması ile bir şeyin uzamasıdır⁶².

1. Bir şeyin yüksekte düşmesi:

Bir şeyin aşağıdan yukarıya tırmanışı ile yukarıdan aşağıya doğru düşüşü veya inişi çok farklı şeylerdir. Çünkü tırmanışta zorluk ve azlık düşüşte ise kolaylık ve çokluk vardır. Kelimedeki bolluk anlamı buradan kaynaklanıyor olabilir.

Bu temel anlam ile ilgili olarak kelimenin bazı kullanımları şunlardır:

a. “es-Sebel”: “السَّبِيل” bol yağmur⁶³. Özellikle buluttan çıkıp da henüz yere ulaşmayan yağmura da “es-Sebel”: “السَّبِيل” denir. Nitekim “أسبل المطر والدّمع”

⁵⁸ Bkz. Tâhâ, 20/77.

⁵⁹ “Delme” olayının da bir yerde delik/çap açmak demek olduğu düşünülürse. Hz. Mûsâ'nın denizde açtığı yolun, günümüzdeki tüp yollar/geçitler şeklinde olduğu düşünülebilir.

⁶⁰ Bkz. el-Cin, 72/11.

⁶¹ Bkz. el-Mü'minûn, 23/17.

⁶² İbn Fâris, a.g.e., III, 129-130.

cümlesi *Yağmur ve göz yaşı birbiri ardınca indi* anlamındadır. Bu mânâ, kelimenin yapısındaki *çokluk ve çeşitlilik*'ten kaynaklanıyor olabilir.

b. Yağmurdaki “bolluk” anlamından hareketle “طريق مسبول” tamlaması, *işlek yol* için söylenmektedir. Şu cümle سَبَلْتُ مَالاً فِي سَبِيلِ اللَّهِ : “*Malı Allah yolunda vakfettim, ya da bol-bol harcadım, sebîl ettini*”, anlamındadır⁶⁴. Çünkü böyle kişilere “*eli bol*” ve “*eli açık*” denir. Buna karşılık cimriler için de “*eli sıkı*” ifadeleri kullanılır.

2. Bir şeyin uzaması:

Bu mânâ ile ilgili olarak kelimenin bazı kullanımları şunlardır:

a. Aşağıya salmak, indirmek: أسبل الفرس ذنبه “*At kuyruğunu saldı*” denir. Burada kuyruğun, kıllarıyla aşağıya salınışı, yağmurun yağışına benzetilmektedir. رجل مسبال tamlaması genellikle elbisesini salıveren uzun elbiseli adam için söylenir⁶⁵. أسبل إزاره “*Şalını saldı*”, أسبل الستر “*perdeyi indirdi*” cümleleri için de aynı yorum yapılabilir.

b. Başak çıkarmak, başak tutmak: “قد أسبل الزرع” cümlesi, *Ekin başak çıkardı, ya da ekin başaklandı*, anlamındadır. Sümbüle bu ismin verilmesi, uzamasındandır.

c. Mızrak: Şair Muḥammed b. Hilâl el-Bekrî (ö. 480/1087)’nin şu beytinde kelime bu anlamdadır:

وَحَيْلٍ كَأَسْرَابِ الْقَطَا قَدْ وَزَعَتْهَا لَهَا سَبَلٌ فِيهِ الْمَنِيَّةُ تَلْمَعُ

“*Bağırtlak kuşu sürüleri gibi atlılar, onları durdurdum,*

⁶³ el-Ḥalîl, a.g.e., VII, 263; İbn Düreyd, *el-İştikâf*, s. 514.

⁶⁴ el-Ḥalîl, a.g.e., VII, 263; İbn Düreyd, *Cemhere*, I, 288-89; Vançulu, a.g.e., II, 301.

⁶⁵ el-Ḥalîl, a.g.e., VII, 263.

Onların, ölümün ııldadığı muzrakları var,"⁶⁶

d. Araplarda bir cins soylu ata da, muhtemelen soyunu sürdürüyor olması sebebiyle, "es-sebel" "السَّبِيل" denir.

e. Kırmızı damarlarla aynen bir örümcek ağı gibi gözde perde oluşturan bir çeşit göz hastalığı⁶⁷: Bu anlamda "işlek ve birçok yolun bir araya gelmesiyle oluşan modern sistem/yol" anlayışına da atıfta bulunuluyor olabilir.

f. Üst dudak üzerindeki tüylere (bıyık): "es-sebele": "السَّبَلَة" denir. Üst dudağı üzerinde tüy biten kadına da tüylerinin uzun olmasından dolayı: امرأة سبلاء : Bıyıklı kadın denir⁶⁸. Muhtemelen tüyler, çok sayıda uzadıkları için böyle denmiştir.

g. Su kovasının ağzı: Bâ'îs b. Şureym(ö. ?)' in bir beyti şöyledir⁶⁹:

إذ أرسلوني مائحاً بدلائيم فملائتها علقاً إلى أسبالها

"Beni kovalarıyla (düşmanların) peşlerinden gönderdiklerinde,

Onları ağızlarına kadar kanla doldurdum."

h. "es-Sebîl": "السَّبِيل" : yol, açık ve ulu yol; düz yol⁷⁰. Burada yolun açık, büyük ve kolaylıkla gidilip gelinebilir olanına, özellikle "es-sebîl" adının

⁶⁶ el-Ĥalîl, a.g.e., VII, 263; İbn Fâris, a.g.e., III, 129-130; İbn Manẓûr, a.g.e. (سبيل) md. Bağırtlak kuşu için bkz. Türk Ansiklopedisi, Ankara 1952, V, 52..

⁶⁷ el-Cevherî, İsmâ'îl b. Ĥammâd, es-Şihâh : Tâci'l-luġa ve şihâhu'l-'Arabiyye (nşr. Alîmed 'Abdülġafûr 'Atfâr), Beyrut 1399/ 1979 (سبيل) md.: eš-Şe'âlibî, a.g.e., s. 140.

⁶⁸ el-Ĥalîl, a.g.e.. VII, 263.

⁶⁹ İbn Fâris, a.g.e., III, 129-130; İbn Manẓûr, a.g.e. (سبيل) md.

⁷⁰ İbn Sîde, Ebü'l-Ĥâsen 'Alî b. İsmâ'îl el-Endelüsî, el-Muĥâssas (nşr. Lecnetü İhyâ'i't-Türâşi'l-'Arabî), Beyrut, ts., III (XIII. sifr), s. 41; Râġıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 326; Mütercim Âsım, a.g.e. (سبيل) md.

verilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca bu mânâlardan hareketle tek ve daracık değil, özellikle geniş ve ikili, üçlü, hatta daha çok şeritli yollar da bu adı taşıyabilir.⁷¹ “es-Sebîl”: “السَّبِيل” kelimesi hem müzekker hem de müennestir. Çünkü kelimenin سبيلًا لا يتخذوه سبيلًا âyetinde⁷² müzekker, قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي âyetinde⁷³ ise müennes olduğu görülmektedir. Zira bu kelimeye râcî olan zamir, birincide müzekker, ikincide ise müennestir. Bu kelimenin çoğulu سُبُل şeklinde gelir⁷⁴. es-Sebîl ile bağlantılı olarak:

Yolla haşır neşir olduğu için, özellikle evinden uzak yolcuya belki de çok çeşitli işler yaptığı için: ابن السَّبِيل denir ki, çoğulu: ابناء السَّبِيل dir⁷⁵. “es-Sâbil”: “السَّابِل” yolcu, çoğulu olan “es-sâbile”: “السَّابِلَة” kelimesi de *yolda gidip gelen yolcular ya da topluluklar*⁷⁶ için kullanılmaktadır.

B. Kur’ân-ı Kerîm’de “es-sebîl”: “السَّبِيل” Kelimesinin Kullanılışı

Bu kelimenin, Kur’ân-ı Kerîm’de farklı kullanımları vardır: Meselâ çoğul olarak “سُبُل” şeklinde 10 yerde⁷⁷, zamire muzaf olarak “سَبِيلِي، سَبِيلُهُ، سَبِيلُنَا” v.b.” şeklinde 19 yerde,⁷⁸ “سَبِيلًا” şeklinde 30 yerde geçer⁷⁹. Allah kelimesine muzâf olarak “سَبِيلُ اللَّهِ” şeklinde 69 yerde geçmekte olan “es-Sebîl”: “السَّبِيل”

⁷¹ Buluttan ayrılmış ama henüz yere düşmemiş yağmur anlamından dolayı.

⁷² el-A'râf, 7/146.

⁷³ Yûsuf, 12/108.

⁷⁴ el-Ĥalîl, a.g.e., VII, 263.

⁷⁵ el-Cevherî, a.g.e. (سَبِيل) md.; Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 326.

⁷⁶ el-Ĥalîl. a.g.e., VII, 263; Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 326; Mütercim Âsım, a.g.e. (سَبِيل) md.; Vançulu, a.g.e., II, 301.

⁷⁷ Bkz. 14/12 ; 29/69; 16/15; 20/53; 21/31; 43/10; 71/20; 5/16; 6/153; 16/69.

⁷⁸ Bkz. 3/195; 12/108; 60/1; 9/5; 5/35; 6/117; 6/153; 9/9; 9/24; 14/30; 16/125; 18/61, 63; 39/8; 53/30; 61/4; 68/7; 29/12; 10/88.

⁷⁹ Bkz. 4/141, 143, 150; 7/146, 146, 148; 17/32,42, 48, 72, 84, 110; 25/9, 27, 34, 42, 44, 57; 73/ 19; 76/29; 3/97; 4/15, 22, 34, 51, 88, 90, 98, 137; 33/67.

kelimesi, Allah kelimesinin dışında başka bir kelimeye muzâf olarak aşağıdaki şekillerde geçmektedir:

سبيل : mücrimlerin yolu; سبيل المؤمنین : mü'minlerin yolu; سبيل المفسدين : سبيل المغسدين; doğru yol; سبيل الرّشاد : سبيل الغي; azgınlık yolu; سبيل الطّاغوت : fesahtıların yolu; سبيل الذين لا يعلمون : سبيل ربك; Rabbinin yolu; سبيل من أناب إلىّ : Bana yönelen kimsenin yolu." Bu kelime, muzâfun ileyh olarak da bulunmaktadır ki bu "ابن السبيل، قصد السبيل، عابري سبيل" gibi örneklerde görülür⁸⁰.

C. "es-Sebîl" "السبيل" Kelimesinin Kur'ân'daki Anlamları:

Râğıb el-İsfahânî, sebîl'in, hayır ya da şer olsun insanı bir hedefe götüren şey anlamında olduğunu söyler. Çünkü insanların çok çeşitli hedefleri olduğu gibi, bu hedeflere ulaştıran yollar da çok ve çeşitlidir. Ayrıca kelimenin, mutlak yani sıfat-mevsuf, izafet v.b. birtakım kayıtlardan soyutlandığı zaman "hak yol" anlamını taşıdığını belirtir. Nitekim ثم السبيل يسره "Sonra yolu ona kolaylaştırmıştır", buyrulmuştur⁸¹ ki hak yol kastedilmiştir.⁸²

Kelimenin sebep ve vuslat anlamına da geldiğini belirten el-Cevherî (ö. 390/999), konuyla ilgili olarak يا ليتني اتخذت مع الرسول سبيلاً "Keşke Peygamber'le beraber bir yol tutsaydım"⁸³. âyeti ve Ebû 'Ubeyde (ö. 210/ 826)'nin, Cerîr (ö.110/728) için söylediği şu beytiyle istişhad eder:

أَفْبَعْدَ مَقْتَلِكُمْ خَلِيلَ مُحَمَّدٍ يَرْجُو الْقِيُونَ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

"Siz, Muhammed'in dostunu öldürdükten sonra mu,

el-Şuyûn, Resul'le birlikte bir yol (çıkış umudu) bekler?"⁸⁴

⁸⁰ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî, a.g.e., s. 418-422.

⁸¹ Abese, 80/20.

⁸² Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 326; Vanşulu, a.g.e., II, 301; Bilal Temiz, a.g.e., s. 37.

⁸³ el-Furqân, 25/27.

⁸⁴ el-Cevherî, a.g.e. (سبيل) md.; Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 326; Mütercim Âsım, a.g.e.

Konuyla ilgili daha detaylı ve düzenli bilgi Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815) tarafından verilmiştir. Buna göre bu kelime, Kur'ân-ı Kerîm'de aşağıda maddeler hâlinde sıralanan anlamlarda kullanılmaktadır:

1. Allah'a itaat:

قل ما أسألكم عليه من أجر إلا من⁸⁵; “Şüphesiz ona yolu gösterdik”⁸⁵; إنا هديناه السبيل⁸⁵; “De ki: “Ben buna karşı sizden bir ücret değil, ancak Rabbine bir yol tutmak dileyen kimseler olmanızı istiyorum”⁸⁶; الَّذِينَ آمَنُوا يقاتلون⁸⁶; مثل الذين يتفقون أموالهم في سبيل الله⁸⁷; “İnananlar Allah yolunda savaşırlar”⁸⁷; “Mallarımı Allah yolunda sarf edenlerin durumu...”⁸⁸ âyetlerinde “Mallarımı Allah yolunda sarf edenlerin durumu...”⁸⁸ âyetlerinde *الطاعة لله* kelimesi anlamındadır⁸⁹. Burada Allah'a itaat anlamına gelmesi “s – b - l”:⁹⁰ “سبيل” maddesinin çok çeşitlilik ifade etmesiyle ilgili olabilir, çünkü itaatın birçok yolu vardır.

2. Belâğ: Yeterlik, yeterlilik:

وَلله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلاً⁹⁰ “Hac yapmaya yol bulabilen insanların Allah için Kâbe'yi ziyaret etmeleri farzdır.”⁹⁰ Yeterlilik sadece ekonomi ve güvenlik açılarından ele alınmamaktadır. Bunun yanında onun, daha birçok çeşidi bulunduğu için “s – b - l”:⁹⁰ “سبيل” maddesi kullanılmış olabilir.

3. el-Mahrec: المخرج : Çare, çıkış yolu⁹¹:

(سبيل) md.; er-Râzî, a.g.e., s. 397-99; İbn Manzûr, a.g.e. (سبيل) md. “el-Ğuyûn” ile Esedoğulları kastedilmiştir.

⁸⁵ el-İnsân, 76/3.

⁸⁶ el-Furqân, 25/57.

⁸⁷ en-Nisâ, 4/76.

⁸⁸ Bakara, 2/261.

⁸⁹ es-Sicistânî, a.g.e., s. 262.

⁹⁰ Âl-i 'İmrân, 3/97.

⁹¹ Ayrıca bkz. er-Râzî, a.g.e., s. 397-99.

“Sana nasıl örnekler verip de sapanlara bir bak! Artık onlar çıkış yolu bulamayacaklar.”⁹² Çıkış yollarının çeşitliliğini ifade etmek için “s – b - l” : “سبل” maddesi kullanılmış olabilir. ; واللاتي يأتين الفاحشة من نساءكم فاستشهدوا عليهن أربعة منكم فإن شهدوا فأمسكوهن في البيوت حتى يتوفاهن الموت أو يجعل الله لهن سيلاً “Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlara bir yol (çıkış yolu) gösterinceye kadar evlerde hapsedin.”⁹³ Burada da yol, yani çarenin çok olduğunu ifade etmek için “s – b - l” : “سبل” maddesi kullanılmış olabilir.

4. el-Meslek: İş, hayat tarzı:

“Sakin zinaya yaklaşmayın; doğrusu o son derece çirkin bir şeydir ve kötü bir yoldur”⁹⁴. Burada da “s – b - l” : “سبل” kökünün kullanılmasıyla kötü yolun, sadece zina ile sınırlı olmadığı sonucuna varılabilir.

5. el-‘İlel: Sebep, bahane:

“Eğer size itaat ederlerse, artık onların aleyhlerine başka bir yol aramayın”⁹⁵. Burada da “s – b - l” : “سبل” kökünün kullanılmasıyla, istenirse aleyhlerine daha başka bir çok yolun ya da bahanenin bulunabileceğine işaret edilmiş olabilir.

6. ed-Dîn: Din, inanç, inanç sistemi:

إن الذين يكفرون بالله ورسوله ويريدون أن يفرقوا بين الله ورسوله ويقولون نؤمن ببعض ونكفر ببعض ويريدون أن يتخذوا بين ذلك سبيلاً “Allah’ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah’la peygamberleri arasını ayırmak isteyen “bir kısmına inanır bir kısmını inkâr

⁹² el-İsrâ, 17/48.

⁹³ en-Nisâ, 4/15.

⁹⁴ el-İsrâ, 17/32.

⁹⁵ en-Nisâ, 4/34.

ederiz” diyerek bu ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler”⁹⁶. “Bu ikisi arasında tutulacak bir yol” un çokluğunu belirtmek için “s – b - l”: “سبيل” kökü getirilmiş olabilir.; ومن يشاقق الرسول من بعد ما تبين له الهدى و يتبع غير سبيل المؤمنين: “Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra kim Peygambere karşı çıkar ve inananların yolundan başka bir yola giderse”⁹⁷...” “başka bir yol” un çokluğunu belirtmek için “s – b - l”: “سبيل” maddesi gelmiş olabilir. ادع إلى سبيل “Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır”⁹⁸. “Rabbinin yolu” nun da çokluğu ve çeşitliliğine “s – b - l”: “سبيل” maddesiyle işaret edilmiş olabilir.

7. el-Hüdâ: Hidâyet:

ومن يضل الله فما له من سبيل “Allah’ın saptırdığı kimse için yol (hidâyet) olmaz”⁹⁹; ومن يضل الله فلن تجد له سبيلاً; “Allah’ın saptırdığı kimseye sen hiç bir yol (hidâyet) bulamayacaksın”¹⁰⁰. Buralardaki “yol”, hidâyet anlamındadır. “S - b - l”: “سبيل” maddesiyle hidâyetin çokluk ve çeşitliliğine işaret edilmiş olabilir.

8. el-Hücce: Delil, burhan:

فإن الله يحكم بينكم يوم القيامة ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً “Artık Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir ve Allah inkârcılara, inananlar aleyhinde asla bir yol vermeyecektir”¹⁰¹; فإن اعتزلوكم فلم يقاتلوكم وألقوا إليكم السلم فما جعل الله لكم “Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle vuruşmazlar ve barışı size bırakırlarsa o halde Allah onların aleyhinde sizin için (tecavüze) bir yol bırakmamıştır”¹⁰². Mü’minlerin, onların aleyhine

⁹⁶ en-Nisâ, 4/150.

⁹⁷ en-Nisâ, 4/115.

⁹⁸ en-Naâhl, 16/125.

⁹⁹ eş-Şûrâ, 42/46.

¹⁰⁰ en-Nisâ, 4/88.

¹⁰¹ en-Nisâ, 4/141.

¹⁰² en-Nisâ, 4/90.

bulabilecekleri yolların (hüccetlerin) çokluk ve çeşitliliğine “s - b - l”: “سبل” maddesiyle işaret edilmiş olabilir. Çünkü istenirse aleyhte bir çok yol bulunabilir.

9. et-Tarîk: Yol:

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا : “Erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan zaaf ve aciz içinde bırakılıp da hiç bir çareye gücü yetmeyen ve (hicrete) bir yol bulamayanlar müstesna¹⁰³.” Medine’ye gidiş yolunun çeşitliliği ve çokluğuna “s - b - l”: “سبل” maddesiyle işaret edilmiş olabilir.

10. Tarîku’l-Hüdâ: Hidâyet yolu:

أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَبِيلِ السَّبِيلِ : “...İşte bunlar, yerleri (durumları) daha kötü olan ve dümdüz yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır...”¹⁰⁴; وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلِ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَبِيلِ السَّبِيلِ ...daha önceden sapan, bir çoklarını saptıran ve doğru yoldan uzaklaşan bir topluma uymayın¹⁰⁵...” Burada da doğru yolun çeşitliliği ve çokluğuna “s - b - l”: “سبل” maddesiyle işaret edilmiş olabilir.

11. el-‘Udvân: Düşmanlık, saldırganlık, ceza:

وَلَمَّا انتصر بعد ظلمه فأولئك ما عليهم من سبيل ؛ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ “Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa bunlar aleyhinde (mes’ûliyyete) yol yoktur. O yol ancak insanlara zulüm etmekte, yer (yüziin)de haksız olarak teğallübe kalkışmakta olanlara karşıdır.”¹⁰⁶ Burada

¹⁰³ en-Nisâ, 4/98.

¹⁰⁴ el-Mâ’ide, 5/60.

¹⁰⁵ el-Mâ’ide, 5/77.

¹⁰⁶ eş-Şûrâ, 42/41-42.

da böyle kimselere karşı başvurulacak yolların (cezaların, müeyyidelerin) çeşitliliği ve çokluğuna “s - b - l” : “سبل” maddesiyle işaret edilmiş olabilir.

12. Millet : Tutulan yol:

ومن أهل الكتاب من إن تأمنه بقنطار يؤده إليك ومنهم من إن تأمنه بدينار لا يؤده إليك إلا ما دمت عليه
“De ki, bu benim yolumdur, Ben ve bana uyanlar bilerek insanları Allah’a çağırırız¹⁰⁷.” Burada da “benim yolum” daki yolların çeşitliliği ve çokluğuna “s - b - l” : “سبل” maddesi ile işaret edilmiş olabilir.

13. el-İsm: Günah, vebal:

ومن أهل الكتاب من إن تأمنه بقنطار يؤده إليك ومنهم من إن تأمنه بدينار لا يؤده إليك إلا ما دمت عليه
“Kitap ehli arasında kantarla emanet bıraksan onu sana ödeyen ve bir dînar emanet etsen, tepesine dikilmedikçe onu sana ödemeyen vardır. Bu onların “okuma yazma bilmeyenlere karşı üzerimize bir yol yoktur” demelerindendir¹⁰⁸; ما على المحسنين من سبيل : “Böylesi iyi niyetlilerin aleyhlerine hiç bir yol yoktur”¹⁰⁹. Buralarda geçen “yol”, “i-sm: günah, vebal” anlamındadır¹¹⁰. Her iki âyette de yolların çeşitliliği ve çokluğuna “s - b - l” : “سبل” maddesiyle işaret edilmiş olabilir.

Yukarıdaki mânâlara ek olarak bu kelimeye: İslâm dinine muhalif olan dinler, dalâletler, bid‘atler ve şüpheli şeyler ve benzeri anlamlar verilmiştir. Nitekim “İşte Benim doğru yolum budur, ona uyun, (başka) yollara uymayın ki, sizi O’nun yolundan ayırmayın!”¹¹¹ anlamındaki âyette bunun ifade edildiği belirtilir. Bütün bu

¹⁰⁷ Yûsuf, 12/108.

¹⁰⁸ Âl-i ‘İmrân, 3/75.

¹⁰⁹ Tevbe, 9/91.

¹¹⁰ Yahyâ b. Sellâm, et-Teşârîf: Tefsîrül-‘Kur’ân minunâ iştebehet esmâ’üh ve teşârîfuh, Tunus 1979, s. 221-24.

¹¹¹ el-En‘âm, 6/153.

anamlarda da çeşitlilik ve çokluğu düşünmemiz mümkündür ve bu anlamlara “s - b - l”: “سبيل” maddesiyle işaret edilmiş olabilir.

III. es-Şirât: الصِّرَاط

Temel Lügat ve Terim Anlamları:

“es-Şirât”: “الصِّرَاط: kelimesinin sahih ve tek aslının س ر ط olduğu ve bunun da uğrayış ve gidişte gaybete (gözden kaybolmaya) delâlet ettiği anlaşılmaktadır¹¹².

Bu kelimeyle ilgili olarak yapılan açıklamalar şöyledir:

a. Birinci ve dördüncü bablar سِرَطٌ يَسْرُطُ ve سِرَطٌ يَسْرُطُ ‘dan سِرَطًا ve سِرَاطًا şeklindeki masdarları “yutmak” mânâsındadır¹¹³. Çünkü yemek yutulduğu zaman kaybolup gider. Nitekim hızlı yemek yiyen adama: سِرَاطٌ، سِرَاطٌ، سِرَاطٌ denilir. Pelteye “فِعَالٌ”: “fi‘illâl” vezninde “سِرِطْرَاطٌ”: “siriṭrâṭ” denmesi de kolayca yutulmasındandır.¹¹⁴ Bir Arap atasözü şöyledir:

“Tatlı olma yutulursun, acı olma atılırsın¹¹⁵.”

b. Kestiklerini âdeta yutup geçmesi sebebiyle keskin kılıca da “es-sürât”: “السُّرَاط” denir. Muhtemelen bu mânâdan dolayı cehennem üzerine kurulmuş köprüye de bu isim verilmiştir. Sahih hadislerde bu köprünün

¹¹² İbn Fâris, “es-Şirât” kelimesinde ibdâl bulunduğunu ve aslının sîn ile “es-Sirât” olduğunu açıklar. Dolayısıyla kelime ile ilgili anlamları daha önce geçen “سرط” da açıkladığı için oraya atıfta bulunmakla yetinir. Diğer sözlüklerde de durum hemen hemen aynıdır (Bkz. İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 152, 349; el-Cevherî, *a.g.e.* (سرط) md.; İbn Manẓûr, *a.g.e.* (سرط) md.).

¹¹³ İbn Düreyd, *Cemhere*, II, 329-30.

¹¹⁴ Sözlükte “Pâlûde” şeklinde geçen pelte, nişasta ile yapılan bir nevi süzme tatlının ismidir. (Bkz. Mehmed Salâhî, *Ḳāmûs-i ‘Osmânî*, İstanbul 1313, s. 297).

¹¹⁵ Vanḳulu, *a.g.e.*, I, 625.

kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu bildirilmiştir.¹¹⁶. Nitekim şair “keskin kılıç”ı nitelerken şöyle der:

كلون الملح ضربته هيبير يُتر اللحم سقاط سراطي

“Tuz/süt rengi gibidir. Onun (kılıcın) darbesi kesicidir.

Eti keser, düşürücüdür, keskin kılıçtır.”.

Meşhur bir atasözü de şöyledir: الأخذ سُرَيْطِي والقضاء ضَرْطِي Aldığı borcu yutup alacaklı istediği zaman borcunu ödeme yerine ağzıyla carta (yellenme sesi) verir¹¹⁷.

c. Yengeç denilen hayvanın adı “sereṭân”: “سَرَطَان” dır ki Âsım Efendi’nin ifadesiyle yan yana yürümekle sanki yürümenin bir tarafını yutmuş olmaktadır. Kurutup bitirdiği için davarın bileğinde görülen bir hastalığın adı da “sereṭân”: “سَرَطَان” dır¹¹⁸.

d. Gökte bir burç anlamında da kullanılmakta olan bu kelime ile ilgili olarak Hüseyin Kâzım Kadri: “Bürûc-i İsnâaşer’den yengeç şeklinde tersim edilen sûret-i kevkebiye ki Haziran ayına tekabiil eder,” der¹¹⁹. Bu da muhtemelen yengeç şeklinde olmasındandır.

e. Mutlak yol, açık yol, eğrilik bulunmayan düz ve engebesiz yol, dos-doğru yol... gibi anlamlarda kullanılan “eş-şirâṭ”: “الصراط” kelimesidir ki

¹¹⁶ el-Cevherî, a.g.e. (سرط) md; İbn Manẓûr, a.g.e. (سرط), (سقط) ve (هبر) md. leri; Vanḳulu, a.g.e., I, 625. Şirâṭ hadisleri için (bkz. el-Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. İsmâ‘îl, el-Câmi‘u’s-şahîh, İstanbul 1979, Riḳâḳ 52, Ezân 129, Tevhîd 24; Müslim, Ebû‘l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Ḳuşeyrî e’n-Neysâbûrî, el-Câmi‘u’s-şahîh (nşr. Muḥammed Fu’âd ‘Abdülbâḳî), Kahire 1374/1954, İmân 299, 320...)

¹¹⁷ el-Meydânî, a.g.e., I, 68, nr. 157; Şemseddîn Sâmî, a.g.e. s. 464.

¹¹⁸ el-Cevherî, a.g.e. (سرط) md; eş-Şe‘âlibî, a.g.e., s.165; Mütercim Âsım, a.g.e. (سرط)md.

¹¹⁹ el-Ḥalîl, a.g.e., VII, 211; Vanḳulu, a.g.e., I, 625; H. K. Kadri, a.g.e., III, 70-71.

aynı kökten olduğu belirtilmektedir¹²⁰. Çünkü anılan nitelikleri taşıyan yolda yürüyen kimse, ağızda lokmanın kaybolduğu gibi gözden kaybolup gitmektedir. Nitekim bir meselde de “yer”e, “katl” nispet edilmiştir:

قَتَلَ أَرْضًا عَالَمُهَا وَقَتَلَ أَرْضًا جَاهِلُهَا

“Yeri bilen kişi orayı öldürür (oraya hâkim olur).

Bilmeyeni de bulunduğu yer öldürür (oraya mahkûm olur)¹²¹.”

B. “es-Şirât”: “الصراط” Kelimesinin Kurân-ı Kerîm’de Çeşitli Terkiplerle Kullanılması

Kur’ân-ı Kerîm’de “es-şirât”: “الصراط” kelimesi, muhtelif terkipler hâlinde bulunmaktadır:

1. “es-Şirât”: “الصراط” kelimesi “مستقيم” kelimesiyle bir arada (sıfat-mevsûf) ya da (hâl-zü’l-hâl) şekillerinde 33 yerde geçer. Meselâ: اهدنا الصراط المستقيم “Bizi dosdoğru yola erıştır”¹²². وهذا صراط ربك مستقيماً. “Bu, Rabbi’nin dosdoğru yoludur”¹²³.”

¹²⁰ İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 152; el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb, *Beşâ’iru zevi’t-temyîz fî leğâ’ifi’l-kitâbi’l-‘azîz* (nşr. Muhammed ‘Alî en-Neccâr), Beyrut, ts., II, 377; İbn Manzûr, *a.g.e.* (سرط) md. ; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 412; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü’l-luğâ* (nşr. ‘Abdüselâm Muhammed Hârûn-Muhammed ‘Alî en-Neccâr), Kahire 1384/1964, XII, 329; H. K. Kadri, *a.g.e.*, III, 70-71.

¹²¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 337; Ebû ‘Ubeyd, el-Çâsım b. Sellâm, *el-Emşâl* (nşr. ‘Abdülmecîd Kaşâmîş), Beyrut 1400/1980, s. 305; ez-Zemaşerî, Ebü’l-Çâsım Cârullâh Maîmûd b. ‘Ömer, *el-Müstakşâ fî emsâli’l-Arab*, Beyrut 1408/1987, II, 188; İbn Manzûr, *a.g.e.*, (قتل) md.

¹²² el-Fâtiha, 1/6.

¹²³ el-En‘âm, 6/126.

2. “es-Şirâṭ”: “الصراط” kelimesi, “سواء” veya “السوي” kelimeleriyle birlikte Kur’ân’da 4 yerde geçer. Meselâ: “واهدنا إلى سواء الصراط”: “Bizi doğru yola eriştir”¹²⁴.” ve “فاتبعني أهدك صراطاً سوياً”: “Bana uy, seni doğru yola eriştireyim”¹²⁵.”

3. Bu kelime, 9 yerde de başka şekillerde geçer¹²⁶. Birkaç örnek verelim. Meselâ: “ولا تقعدوا بكل صراط توعدون وتصدون عن سبيل الله من آمن به وتبغونها عوجاً”: “Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolu eğri göstermeye çabalayarak öyle her yolun başında oturmayın”¹²⁷.” “كتاب أنزلناه إليك لتخرج الناس من الظلمات إلى النور بإذن ربهم إلى صراط العزيز الحميد”: “Bu, Allah’ın izniyle, insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övülmeye lâyık, göklerde ve yerde olanların sahibi Allah’ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz Kitaptır”¹²⁸.”

C. “es-Şirâṭ”: “الصراط” Kelimesi ile İlgili Kırâatler:

Konuyla ilgili olarak üç kırâat vardır: “şâd”: “ص”, “sîn”: “س” ve “zây”: “ز” kırâatleri.

Halef (ö. 229/844): Bulunduğu yerlerde “es-şirâṭ”: “الصراط” kelimesinin “ص”ını “ز” ye işmâm ederek okumaktadır.

Hallâd (ö. 220/835), sadece “الصراط المستقيم” terkinde “ز” ye işmâm ederek tilâvet etmektedir. İbn Sîde (ö. 458/1066), bunu hata olarak niteler.

Ḳunbul (ö. 291/903) ise nerede ve hangi şekilde olursa olsun “es-şirâṭ”: “الصراط” nın “ص”ını “sîn” ile, diğerlerini de aynen “ص” olarak okur¹²⁹.

¹²⁴ Şâd, 38/22.

¹²⁵ Meryem, 19/43.

¹²⁶ Muḥammed Fu’âd Abdülbâkî, a.g.e., s. 500-501.

¹²⁷ el-A’râf, 7/86.

¹²⁸ İbrâhîm, 14/1.

¹²⁹ ed-Dânî, Ebû ‘Amr ‘Osmân b. Sa’îd, et-Teysîr fi’l-Ḳırâ’âti’s-seb’ (nşr. Otto Pretzl), Beyrut 1406/1985, s. 18; İbn Sîde, a.g.e., III (XIII. sifr), s. 41; el-Cezerî, Muḥammed b. ‘Alî b. Yûsuf, Tahbîrû’t-teysîr fi’l-Ḳırâ’âti’l-e’imneti’l-‘aşer (nşr. ‘Abdülfettâh el-

el-Ahfeş (ö. 292/904), burada “es-sirâṭ”: “السَّطْرَاطُ” ve “es-şirâṭ”: “الصَّرَاطُ” diye iki kırâat bulunduğunu, kendilerinin de Kur’ân’ın tamamında yazıldığı gibi “es-şirâṭ”: “الصَّرَاطُ” şeklini tercih ettiklerini bildirir¹³⁰. Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), Übeyy b. Kâ’b (ö. 21/642) ile İbn ‘Ömer (ö.73/692)’in de “ص” olarak okuduklarını bildirir¹³¹. ez-Zemaḥşerî (ö. 535/1143), “es-şirâṭ”: “الصَّرَاطُ” kelimesinde sâd ile okuyuş, Kureyş dilidir ve İmam Mushaf / ana mushafta dahi böyledir, der¹³².

Kelime üzerindeki kırâatların farklılığı, anlamı etkilememektedir. Nitekim el-Cevherî de الزَّرَاطُ، السَّرَاطُ، الصَّرَاطُ kelimelerini aynı yerde zikre derek hepsinin yol mânâsına geldiğini belirtir. “es-Şirâṭ”: “الصَّرَاطُ” kelimesi şu beyitlerde yol anlamında kullanılmıştır:

أَكْرَعَ عَلَى الْحُرُورَيْنِ مُهْرِي وَأَحْمَلُهُمْ عَلَى وَضَحِ الصَّرَاطِ

“Atımı Harûrâlîlar’ın üzerine sürerim,

ve onları yolun apaçık olanına yöneltirim.”¹³³,

el-Ezherî (ö. 370/980) de Cerîr’in şu beytini zikreder:

أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى صَرَاطٍ إِذَا أَعْوَجَ الْمَوَارِدَ مُسْتَقِيمَ

Ḳāzî- Muḥammed es-Şâdiḳ Ḳanhâvî), Ḥaleb 1392/ 1972, s. 41-42.

¹³⁰ el-Ahfeş, Sa’îd b. Mes’ade el-Mucâşi’î, *Me’âni’l-Ḳur’ân* (nşr. ‘Abdülemîr Muḥammed Emîn el-Verd), Beyrut 1405/1985, I, 16.

¹³¹ es-Sicistânî, Ebû Bekr ‘Abdullâh b. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’aş, *Kitâbü’l-Meşâḥif* (nşr. Arthur Jeffery) E. J. Brill, Leiden 1355/1936, s. 332; Muḥammed Sâlim Muḥsin, *el-Mühezzeb fi’l-Ḳur’âni’l-‘aşr ve tevcîhihâ min şarîḳi Tayyibeti’n-neşr*, (Kahire) 1389/1978, s. 45-46.

¹³² ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, I, 53-54; el-Begavî, Ebû Muḥammed el-Ḥüseyn b. Mes’ûd, *Me’âlimü’l-tenzîl* (nşr. Muḥammed ‘Abdullah en-Nemr vb.), Riyad 1414/1993, I, 54.

¹³³ İbn Manẓûr, *a.g.e.* (سرط) md.; Vanḳulu, *a.g.e.*, I, 625. حُرُورَاءُ : Kûfe yakınlarında bir yer olup, Hz. Ali’den ayrıldıktan sonra burada toplandıkları için Hâricilerin bir koluna, Hârûriyye fırkası denmiştir (Bkz. Yâḳût el-Ḥamevî, Şihâbeddîn Ebû ‘Abdillâh Yâḳût b. ‘Abdillâh, *Mu’cemü’l-büldân*, Beyrut 1375/1956, II, 245; Ethem Rûhi Fıḳlalı, “Hâriciler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, XVI, 169).

“Mü’minlerin emîri bir yol üzeredir,

yollar eğrildiği zaman, (onun yolu) dosdoğrudur¹³⁴.”

Aslı “es-sirâṭ”: “السَّارَط” olduğu halde “es-şirâṭ”: “الصَّرَاط” kelimesinde س yerine ص ile “es-şirâṭ”: “الصَّرَاط” şeklinde okunmasının nedeni konusunda ileri sürülen çeşitli görüşler arasında en fazla itibar edileni şudur: “Râ’nın tefhîmi ve “ط”nın itbâkından /ses uyumundan”¹³⁵ ya da “ص” harfinin ط harfine olan benzerliğinden dolayı س yerine ص kullanılagelmiştir. Arap dilinde bunun örnekleri çoktur¹³⁶.

D. “es-Şirâṭ”: “الصَّرَاط” Kelimesinin Kur’ân’daki Anlamları :

Bu kelimenin Kur’ân’daki anlamları şöyle sıralanabilir :

1. “es-Şirâṭ”: “الصَّرَاط” tarîk anlamındadır. Nitekim “ولا تقعدوا بكلّ صراط ولا توعدون وتصدون عن سبيل الله من آمن به وتبغونها عوجاً”¹³⁷: “Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolu eğri göstermeye çabalayarak öyle her yolun başında oturmayın”¹³⁷.” âyetinde, bu anlam görülmektedir. es-Sicistânî (ö.

¹³⁴ el-Ezherî, a.g.e., XII, 330.

¹³⁵ Elmalılı, a.g.e., I, 121.

¹³⁶ İbn Manzûr, a.g.e. (سرط) md.; Mütercim Âsım, a.g.e. (سرط) md. Konuyla ilgili olarak el-Mâzinî’nin *et-Taşrîf* ini şerh eden İbn Cinnî, “افتعال” babının “fâ”sı, itbak harfleri olan sâd, dâd, fâ ve zâ harflerinden birisi olursa “افتعال” babının “ت” sinin “ط” ya tebdil edildiğini belirtir. Meselâ, “صير”, ifti’âl bâbına nakledildiğinde “اصتير” değil, “اصطر” şeklinde telâffuz edilir. Nitekim Araplar, “سُقْتُ” kelimesini “sin” ile değil de “صُقْتُ”, “سَمَلْتُ” kelimesini de “صَمَلْتُ” şeklinde “sâd” ile okurlar ki sebep ses uyumudur (Bkz. İbn Cinnî, Ebü’l-Fethî ‘Osmân, *el-Münsif Şerhu’l-Taşrîf li’l-Mâzinî* (nşr. İbrâhîm Muştafâ-‘Abdullâh Emîn), Kahire 1373/1954, II, 324-325).

¹³⁷ el-A’râf, 7/86. Şu âyette de es-Şirâṭ, tarîk anlamındadır: احشروا الذين ظلموا وأزواجهم وما كانوا يعبدون من دون الله فاهدوهم إلى صراط الجحيم : Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah’tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın. Onlara

248/862) de, “سواء الصراط” tamlamasını, “تصد الطريق” olarak açıklar ve yol anlamına geldiğini belirtir¹³⁸.

2. “es-Şirâṭ”: “الصراط” din anlamını taşır. اهدنا الصراط المستقيم: “Bizi dosdoğru yola eriştir”¹³⁹ ile وَأَنْ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ: “Bu benim dosdoğru olan yolumdur. Bu yola uyunuz”¹⁴⁰ âyetlerinde olduğu gibi¹⁴¹.

er-Râzî (ö. 666/1268) şöyle der: “es-Şirâṭ”: “الصراط” kelimesi Fâtiha sûresinde ve وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ وَأَنْ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ âyetinde Kur’ân anlamındadır. صراط مستقيم: “Sen kesinlikle dosdoğru yolu gösteriyorsun”¹⁴² âyetinde ise açık yol anlamını ifade eder¹⁴³.

“es-Şirâṭ”: “الصراط” kelimesinin Kur’ân’daki muarrab kelimelerden olduğu belirtilmektedir. Konuyla ilgili olarak el-Ḳurṭubî(ö. 671/1273), en-Naḳḳâş(ö. 351/962)’tan naklen: “es-Şirâṭ”: “الصراط” kelimesinin Rumcada yol anlamına geldiğini, İbn ‘Aṭiyye(ö. 383/993)’nin ise bunu cidden zayıf bulduğunu belirtir¹⁴⁴. Bunun yanında kelimenin, Lâtince “Strata” aslından ve geç dönem Yunancada yol anlamına gelen “qıpara” kelimesinden geldiğini savunanlar vardır¹⁴⁵.

Cehennemini yolunu gösterin. es-Şâffât, 37/22-23.

¹³⁸ es-Sicistânî, a.g.e., s. 269.

¹³⁹ el-Fâtiḥa, 1/6.

¹⁴⁰ el-En’âm, 6/153.

¹⁴¹ Yaḥyâ b. Sellâm, et-Tesârîf, s. 330.

¹⁴² eṣ-Şûrâ, 42/52.

¹⁴³ er-Râzî, a.g.e., s. 288.

¹⁴⁴ el-Ḳurṭubî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed, el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ḳur’ân, Kahire 1967, I, 148.

¹⁴⁵ Geniş bilgi için bkz. es-Suyûṭî: el-İtḥân fî ‘ulûmi’l-Ḳur’ân (nşr. Muṣṭafâ Dîb el-Buḡa), Dımaşḳ 1414/1993, s. 139 (38. Nevi’); G. Monnot, “Sîrât”, EI², Leiden 1997, IX, 670; Arthur Jeffery, The Foreign Vocabulary of the Qur’an, Cairo 1937, s. 195-196.

IV. eş-Şir'a: الشَّرْعَة

A. Temel Lügat ve Terim Anlamları :

ع ر ش maddesindeki temel anlamı, *genişleme, yayılma ve uzama hâllerinin gittikçe artması* şeklinde özetlemek mümkündür¹⁴⁶. Bir başka ifadeyle *umumîlik, çokluk ve herkese açık olmak...* gibi temel anlamlardan hareket ederek kelimenin çeşitli müştaklarının anlamları aşağıda sıralanmıştır. Şöyle ki:

1. "eş-Şer'": "الشَّرْع" masdarı *yol açmak, evin kapısını işlek yola açmak, deriyi soyup çıkarmak*, anlamlarına gelir¹⁴⁷. Râgıb (ö. 502/1108), kelimeyi "açık yolda yürütmek" şeklinde açıklar. Kelime, daha sonra "açık yol"a isim olmuştur. Nitekim ana yola "eş-şâri": "الشَّارِع" denir. eš-Şe'âlibî de, "eş-şâri": "الشَّارِع" kelimesini en büyük yol diye açıklar. Çünkü ana yolda, diğer yollara göre, daha çok geliş-gidiş bulunmakta ve bu yol, daha çok kullanılmaktadır. İstiâre tarîkiyle "ilâhî yol" için kullanılmıştır¹⁴⁸. Çünkü ilâhî yol da, geniş ve herkese açıktır. Buradaki *genişlik, bolluk, herkese açıklık* şeklinde özetlenen bu anlamlar, kelimenin, temel harfler açısından "aşere": "عشر" ile aynı kökte birleşmesinden kaynaklanıyor olabilir. Nitekim sayılardan *on* anlamına gelen bu kelimedede bir çokluk söz konusudur.

2. Yine bu mânâdan hareketle "şera'a": "شَرَعَ" fiiline "açtı, tarif etti, kanun koydu, izhar etti" anlamları verilmiştir. Bunlarda da bir *açma* söz konusudur. Çünkü tarif edilen şey, daha açık ve anlaşılır hâle gelmektedir. Kanun koymada da hukûkî belirsizlik giderilerek durum daha vâzih hâle getirilmektedir. Nitekim Allah: "شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا" "Allah, Nûh'a tavsiye ettiklerini size din olarak yasalaştırmıştır"¹⁴⁹ buyurur. Buradaki

¹⁴⁶ İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 262-63; İbn Düreyd, *Cemhere*, II, 342-44; el-Ezherî, *a.g.e.*, I, 424.

¹⁴⁷ el-Ĥalîl, *a.g.e.*, I, 253; eš-Şâhib b. 'Abbâd, İsmâ'îl, *el-Muĥîṭ fi'l-luġa* (nşr. Âlî Yâsîn, Muĥammed Ĥasen), Beyrut 1414/1994, I, 285-87.

¹⁴⁸ eš-Şe'âlibî, *a.g.e.* s. 310; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 380.

¹⁴⁹ eş-Şûrâ, 42/13.

şümûl de açıktır. Çünkü kanunlar herkes için vazedilir. Allah'ın dininde de durum aynıdır.

3. Aynı şekilde *أشّرت باباً إلى الطريق* cümlesi “yola bir kapı açtım” anlamına gelir. Bunun yanında “دار شارع، منزل شارع” tamlamaları da *kapısı ana caddeye açılan ev* için kullanılmaktadır.¹⁵⁰

4. Suya gelen kimse için *شرع الوارد الماء* : Ağzıyla su içti denir¹⁵¹. Bu anlamla bağlantılı olarak “Zerî'a” vezninde “eş-şerî'a”: “الشريعة” ve “el-meş-
ra'a”: “المشرفة” kelimeleri, “su almağa ve su içmeğe varacak yer, ya da deniz kenarında ya da denizde hayvanların su içmesi için hazırlanan yer, su kaynağı¹⁵² anlamlarına gelmektedir. İmrü'ü'l-Ğays (ö. M. 540) bir beytinde şöyle der :

فلما رأت أنّ الشريعة همها وأنّ البياض من فرائصها دامي

*Yaban eşekleri arzu ettikleri suyun kaynağını gördüklerinde, orada bulunan okçular sebebiyle göğüslerinin kana bulanacağından korktuklarından...*¹⁵³

Böyle yerler genellikle bütün canlılara açık olan ve herkes tarafından gidilip gelinen yerlerdir. *Doğru ve açık yol*¹⁵⁴ anlamları için de kullanılan bu iki kelimenin, *kapı eşiği* gibi mânâlarda da kullanıldıkları görülür. Kapı eşiğinden de herkes gelip geçtiği için burada “şümûl” anlamı açıktır. “eş-

¹⁵⁰ el-Ğalîl, a.g.e., I, 252-3; el-Cevherî, a.g.e. (شرع) md. III, 1236; es-Sicistânî, en-Nüzhe, s. 287-8; er-Râzî, *Tefsîru ğarîbi'l-Ğur'ân*, s. 304; Vançulu, a.g.e., II, 33.

¹⁵¹ el-Ğalîl, a.g.e., I, 252; el-Ezherî, a.g.e., I, 424 – 429.

¹⁵² Mütercim Âsım, a.g.e., III, 302.

¹⁵³ İmrü'ül-Ğays, *Dîvân* (şerh: Ğasan es-Sendûbî), Mısır, tsz., s., 206. Krş. Ahmet Çelik, *Kur'an Semantiği Üzerine*, Erzurum 2002, s. 41.

¹⁵⁴ Mütercim Âsım, a.g.e., III, 302.

şerî'a": "الشريعة" ve "el-meşra'a": "المشرفة" kelimelerinin çoğulları "eş-şerâ'i": "الشرائع" ve "el-meşâri": "المشارع" dir¹⁵⁵.

5. Davarı suya sürmek ve götürmek anlamında "et-teşrî": التشرية denir. Nitekim bir atasözünde أهون السقي التشرية : *sulamanın en kolayı davarı suya götürerek yapılanıdır*¹⁵⁶, denilir. Çünkü hem hayvan sahibi hem de hayvan daha serbest ve rahattır. Hayvan da suyu kana kana içmektedir.

6. Suyu gelen ve su içen develer için الإبل الشروع أو الشرع denir¹⁵⁷. Çünkü su içilecek yere gidiş gelişler başka yerlere göre daha çoktur.

7. Dinde "şir'a": "شريعة" ve "şerî'a": "شريعة" kelimeleri de muhtemelen buradan gelmektedir. Nitekim Allah Teâlâ : لكل جعلنا منكم شرعةً و منهاجاً : *Her biriniz için bir yol ve yöntem belirledik*¹⁵⁸, âyetiyle ثم جعلناك علي شريعة من الأمر : *Sonra ey Muhammed, Seni de din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Ona uy; bilmeyenlerin heveslerine uyma*¹⁵⁹.” âyetinde bu durum görülmektedir¹⁶⁰. Konuyla ilgili olarak Râğıb el-İsfahânî der ki: “Bazıları şöyle demektedir: Şerîat’a bu ismin verilmesi onun, su içilecek yere benzetilmesindedir. Buraya gelen kişi hem susuzluğunu giderir, hem de temizlenir. Bir kısım düşünürler şöyle demiştir : كنت أشرب فلا أروي، فلما عرفت الله : *Su içerdim de, kanmazdım. Allah’ı tanıyınca, içmeden suya kandım*¹⁶¹.”

¹⁵⁵ el-Ĥalîl, a.g.e., I, 252; İbn Fâris, a.g.e., III, 262-63; er-Râzî, Tefsîrû ġarîbi'l-Ķur'ân, s. 304; Mütercim Âsım, a.g.e. (سرط) md; Vançulu, a.g.e., II, 33.

¹⁵⁶ el-Meydânî, a.g.e., III, 505; Vançulu, a.g.e., II, 33.

¹⁵⁷ el-Ĥalîl, a.g.e., I, 253.

¹⁵⁸ el-Mâ'ide, 5/48.

¹⁵⁹ el-Câsiye, 45/18.

¹⁶⁰ el-Ĥalîl, a.g.e., I, 253; el-Ezherî, a.g.e., I, 424 – 429; İbn Fâris, a.g.e., III, 262-63.

¹⁶¹ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 380.

8. Doğrultmak ve yöneltmek anlamında : أشرعت الرمح نحوہ : “Mızrağı o tarafa yönelttin”, denir¹⁶². Burada da mızrak ile havada bir yol çizilmiş olmaktadır ve her yolun da bir hedefi bulunmaktadır.

9. Kelime, nüfuz ve sürat anlamlarında da kullanılır. Nitekim هذا أشرع من السهم denir. “oktan daha nüfuzlu ve daha süratli” demektir¹⁶³. Mesleği mızrak, ok vb. şeyler yapmak olan kimseye de meslek ismi olmak üzere “eş-şürâ’î”: “الشُّرَاعِي ” okçu, denmektedir¹⁶⁴. Burada da kaynaktan yararlanan kimsedeki etki ve tatmin göz önüne alınmış olabilir.

10. “Şer”: “شرع” kelimesi, az ile yetinme mânâsına da kullanılmaktadır. Bu konuda söylenen bir atasözü de şöyledir: شرعك ما بلغك المحلّ: Seni hedefine ulaştıran şey sana yeter¹⁶⁵. Çünkü kaynak, herkese açık ve yeterli olduğu için başka bir kaynağa ihtiyaç kalmamaktadır.

11. Benzeri mânâsına: هذه شرعة هذه: “Bu, şunun benzeridir.” denir. Gidiş geliş benzediği için böyle deniyor olması mümkündür. Çoğulu, “ineb”: “عَبَّ” vezninde “şira”: “شِرَاع” dır.¹⁶⁶ Kaynaklar, çeşit çeşittir. Ama genel olarak herkese açık olmaları onların, benzer yönleridir. Bu “benzerlik” göz önüne alınmış olabilir.

12. Eşitlik anlamında “التاس في هذا الأمر شرع”: insanlar bu işte eşittir. denir¹⁶⁷. Çünkü kaynaktan yararlanma açısından herkes eşittir.

13. Masdar olarak ku’ûd vezninde “şürû”: “شروع” davarın suya girmesi, bir şeye yaklaşmak veya başlamak gibi anlamların yanında kovaya ip

¹⁶² el-Ĥalîl, a.g.e., I, 252.

¹⁶³ el-Ĥalîl, a.g.e., I, 255.

¹⁶⁴ Vançulu, a.g.e., II, 33.

¹⁶⁵ ez-Zemahşerî, el-Müstakşâ, II, 132; el-Meydânî, a.g.e., II, 158.

¹⁶⁶ el-Ĥalîl, a.g.e., I, 253; el-Cevherî, a.g.e. (شرع) md.; Mütercim Âsım, a.g.e. (شرع) md.

¹⁶⁷ el-Ĥalîl, a.g.e., I, 254.

bağlamak, bir nesneyi pek yukarı kaldırmak¹⁶⁸, gibi anlamlara da gelmektedir. Çünkü bir nesneyi yukarı kaldırmakta da yukarıya doğru bir genişleme bulunmaktadır.

14. “Kitâb” vezninde “eş-şirâ’ ”: “الشَّرَاع” ise yayda geçirilmiş olan kiriş anlamına gelir. Çünkü bu kiriş dosdoğru bir yola benzenmektedir. Etleri uzunlamasına kıymağa: شَرَعْتُ اللَّحْمَةَ dilimledim/yolladım: yol yol kestim, denir. Bu da gidiş geliş uygun ya da kulvarlar biçiminde olduğu için olabilir. Böylece etler âdeta çoğaltılmaktadır. Uzun iplerden yapılması yönüyle (قَطَاةٌ) bağirtlak/bögürtlek kuşu¹⁶⁹ tuzağına da “eş-şirâ’ ” denir.

15. Boylamasına uzun gemi yelkeni de “eş-şirâ’ ” adını alır. Gemi yelkenine teşbihle devenin boynuna: شَرَاعُ البَعِيرِ “şirâ’u’l-ba’îr” denir. Deve için söylenen şu cümle قد رفع شرّاعه : *Boynunu kaldırdı.*, anlamını taşır. Çoğulu “şira’(un)”, “eşri’a(tun)”: “أشْرِعَةٌ، شِرْعٌ” gelir. Şu cümle: ناقة شرّاعية : *Gerdanı uzun olan deve demektir*¹⁷⁰. Gidiş gelişli yola benzediği için olabilir.

16. Kelimenin “ref’”: “رفع” mânâsına olan “şer’”: “شَرع” dan me’huz olabileceği ileri sürülmektedir. *Suyun dalgasıyla kenara vuran balıklar için “حيتان شرّاع”* denir. Nitekim إذ تأتيهم حيتانهم يوم سبتهم شرّاعاً¹⁷¹ âyeti, ref’ mânâsı göz önüne alınarak “*Cumartesileri balıklar başlarını sudan çıkararak geliyorlardı*” diye tefsir edilmiştir¹⁷². Ayrıca balıklar, sahile gelirlerken bir yol ve

¹⁶⁸ el-Ḥalîl, a.g.e., I, 253; Ebû Hilâl el-‘Askerî, a.g.e., s. 11; Mütercim Âsım, a.g.e. (شَرع) md.

¹⁶⁹ Bu kuşa dilimizde bağirtlak kuşu ve kaya kuşu denmektedir. (Bkz., *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1952, V, 52; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1995, 720)

¹⁷⁰ el-Ḥalîl, a.g.e., I, 254; el-Cevherî, a.g.e. (شَرع) md.; Mütercim Âsım, a.g.e. (شَرع) md.; İbn Fâris, a.g.e., III, 262-63.

¹⁷¹ el-A’râf, 7/163.

¹⁷² el-Ḥalîl, a.g.e., I, 254.

bir rota çizmektedirler. Ve bu rota “şurra’an”: “شُرْعًا” kelimesiyle ifade edilmiştir.

17. “Şir’a”: “الشَّرْعَة” kelimesine gelince: bu kelime, “Şerîa” ile müradiftir. İbn ‘Arefe (ö. 803/1401)’ ye göre bu iki kelimenin manası aynı olup *açık, dosdoğru mezhep* demektir. “Şir’a”: “الشَّرْعَة” kelimesine *yolun başlangıcı* anlamı da verilmiştir¹⁷³.

B. Kur’ân-ı Kerîm’de “şir’a” Kelimesinin Kullanılışı :

Kendisinde “şir’a” kelimesinin geçtiği *وَمِنْهَا جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَعَلْنَا*: “Sizden her birine biz bir şir’a ve bir minhac tayin ettik¹⁷⁴.” âyetinde “şir’a” kelimesiyle ilgili olarak Râğıb el-İsfahânî şu iki hususun söz konusu olduğunu belirtir¹⁷⁵:

1. Allah’ın insanlara lütfettiği ve onların, kendi yararları ve ülkelerinin ümranına matuf olarak takip ettikleri bir yoldur. Yüce Allah buna işaret ederek şöyle buyurur: *نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سَخِرِيًّا*

“Dünya hayatında onların geçimliliklerini biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık¹⁷⁶.”

2. Allah’ın gönderdiği ve kendi iradeleriyle amel etmelerini emrettiği dindir ki burada şeriatlar farklı farklıdır ve bu bölüm neshe maruzdur. Nitekim Allah Teâlâ:

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

¹⁷³ es-Sicistânî, *en-Nitzhe*, s. 262; er-Râzî, *Tefsîrû ğarîbi'l-Kur’ân*, s. 304.

¹⁷⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, III, 1697-1700.

¹⁷⁵ Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 380.

¹⁷⁶ ez-Zuhruf, 43/32.

“Sonra ey Muhammed! Seni de din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Ona uy; bilmeyenlerin heveslerine uyma¹⁷⁷.” buyurur.

SONUÇ

Arapça Kur’ân’ın aslî unsurlarından biridir. Kur’ân-ı Kerîm’in Arapça indirilmesinin hikmetlerinden biri, belki de en önemlisi Arapçanın Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek kapasitede ifade gücüne sahip bir dil olmasıdır. Bu yönüyle Arapça, düşünme örgüsünü sağlayabilecek ifade zenginliğinin kaynağı özelliğine sahip olması hasebiyle, insanlığın son kutsal kitabının dili seçilmiştir.

Arapçanın bir diğer özelliği de binlerce edebî sanat ve üslûbu ihtiva etmesidir. Bu özellik, verilmesi gereken mesajın, herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermeyecek derecede kemâl veçhiyle sunulmasını sağlar.

Biz de bu çalışmada bir tek kelimenin farklı anlamlara gelmesi ve farklı anlamlara gelen kelimelerin birbirleriyle kesiştikleri ortak anlamlarının olması özelliğini tarîk, sebîl, sırât ve şir’a kelimeleri örneği ile yansıtmaya çalıştık.

Çalışmamızda görüldüğü gibi tarîk, sebîl, sırât ve şir’a kelimeleri ortak olarak “yol” anlamına geldiği gibi, farklı temel anlamları ile de bağlantıları vardır.

Bunlardan asıl olarak “yol” anlamına gelen “tarîk”in temel harfleri olan “tâ (ط)”, “râ” ve “kâf” harflerini toplayan “tarağa”nın dört anlamı “gece yolculuğu”, “dövmek”, gevşeklik ve döküklük ile “uyumlu bir şekilde bir araya gelme” anlamlarıyla Kur’ân’da geçtiği yerler arasında böyle bir irtibat kurulabilir.

“S – b – l” kökündeki “yüksekten aşağıya iniş” ve “uzayıp gitme” anlamlarıyla Kur’ân’daki kullanımları arasında da bir bağlantı kurulabilir. Nitekim dökülen yağmur ve gözyaşı anlamlarıyla bağlantı kurularak bolluk ve işlek yol anlamları çıkarılmıştır.

¹⁷⁷ el-Câsiye, 45/18.

“S – r - ı” kökünde kolayca yutma/yutulma anlamlarıyla zikzaksız ve eğimsiz dümdüz yol arasında bir irtibat kurmak mümkündür.

“Ş – r - ‘ ” köküne gelince bundaki umumîlik ve herkese açık olma anlamlarından hareketle her canlının serbestçe yararlanabileceği su kaynaklarına “şir'a” denmiş, Allah'ın dini için de bu kelime kullanılmıştır. Ana caddeye “şâri” denmesi de bundandır.

Aynı harflere sahip olmaları açısından “ş – r - ‘ ” kökü ile “ ‘ - ş - r ” kökü arasında bir irtibat kurularak, “ş – r - ‘ ” kökündeki genişlik ve herkese açık olma özelliklerinin “ ‘ - ş - r ”den geldiği düşünülebilir.

